

Vervreemding van de natuur

Een bioloog zal de natuur niet alleen willen beleven, maar ook onderzoeken. Dit kan leiden tot een zekere vervreemding van de natuur. Immers, in het onderzoek worden natuurverschijnselen geobjectiveerd, gekwantificeerd, geselecteerd en gereduceerd. We willen verschijnselen kunnen verklaren om beter te kunnen voorspellen met het uiteindelijke doel beter te kunnen plannen en te beheren. Dit geeft geen problemen, zolang we ons bewust zijn dat het een illusie is dat we de structuur van de complexe werkelijkheid geheel kunnen doorzien en dat we de processen geheel kunnen beheersen. De illusie van exactheid verleidt tot het verdringen van complexiteit. Vervreemding is dan ook inherent aan onderzoek.

Een gevoel van vervreemding kan vooral ontstaan als we onder tijdsdruk moeten werken, ten koste van opzet en werkwijze van het onderzoek. Vaak wordt de natuur sterk gereduceerd om met het beschikbare budget aan de wensen van de opdrachtgever te kunnen voldoen. Hierdoor raakt de producent vervreemd van het studieobject door het product dat hij ervan maakt. Een geringer budget heeft ook tot gevolg dat er minder veldonderzoek en meer modelonderzoek en scenario studies worden verricht. Op zich zijn dergelijke studies zeer waardevol, maar voor een gedegen validatie is lang niet altijd geld beschikbaar. Als de opdrachtgever tevreden is met het resultaat dan kan het onderzoek als goed worden gekwalificeerd: 'goed is goed genoeg'.

Zo'n kwart eeuw geleden waren er goede contacten tussen onderzoekers en terreinbeheerders enerzijds en beleidsmensen anderzijds. Over belangrijke beheersvragen vond soms in het veld overleg plaats tussen de terreinbeheerder en verscheidene experts. Tegenwoordig zijn onderzoekers, terreinbeheerders en beleidsmensen min of meer vervreemd van de natuur: ze zijn meer vertrouwd met de computer. Toch

Bram Mabelis

kon een onderzoeker ook vroeger wel eens het gevoel krijgen vervreemd te zijn geraakt van het studieobject. Ik herinner me onder andere de opdracht die ik in 1973 kreeg om te rapporteren over de ecologische effecten van verschillende alternatieven met betrekking tot de Oosterschelde: open laten, afsluiten of stormvloedkering met behoud van enige getijdenwerking. De rapportage zou mede bepalend zijn voor het advies dat de Commissie Oosterschelde aan de minister moest uitbrengen. Voor de rapportage heb ik voornamelijk gebruik gemaakt van gegevens van medewerkers van het Delta-Instituut in Ierseke. Over de wijze waarop ik mijn bevindingen heb verwoord was de Commissie zeer tevreden. Toch kreeg ik een gevoel van vervreemding, omdat ik mijn conclusies alleen had gebaseerd op gegevens van anderen zonder dat er veel eigen kennis en inzicht aan te pas kwam.

Veldstudies zijn te duur?

De kans op vervreemding is groter bij een geprivatiseerd bedrijf waar onderzoekers de rol moeten vervullen van creatieve ondernemers, dan bij een instituut dat gefinancierd wordt door de overheid. In een geprivatiseerd bedrijf is doorgaans te weinig tijd voor reflectie over het doel van de onderzoekopdracht en te weinig tijd voor het verzamelen van gegevens. Als er bijvoorbeeld wordt gevraagd na te gaan in hoeverre de ecologische samenhang van groene gebieden valt te verbeteren, dan blijkt in de praktijk vaak gekozen te worden voor een snelle methode, met het oog op het beperkte budget dat beschikbaar is gesteld. Zo kan het leefgebied van een aantal doelsoorten in kaart worden gebracht door gebruik te maken van bestanden van het geografisch informatiesysteem (GIS). Vervolgens kunnen de consequenties van verschillende planalternatieven worden uitgewerkt voor wat betreft

de overlevingskansen van de gekozen doelsoorten. Deze soorten worden doorgaans zorgvuldig gekozen om als maat te kunnen gebruiken voor de biodiversiteit van het betreffende gebied. Voor het beleid is deze methode zeer aantrekkelijk, maar bij een meer kritische benadering blijken dergelijke op GIS gebaseerde planstudies nogal eens een sterke vertekening (vervreemding) van de werkelijkheid te geven. Zo kan de versnippering van leefgebieden van soorten in principe worden opgelost door het aanleggen van verbindingen (faunapassages, corridors, stapstenen). Maar de vraag met wat voor verbinding je versnipperingsproblemen in een bepaalde situatie op zou kunnen lossen en hoe het er dan in de praktijk uit zou moeten zien kan mijns inziens het beste na een gedegen veldstudie, in combinatie met literatuuronderzoek, worden beantwoord. Het probleem is echter dat een veldstudie het beschikbare budget vaak zal overschrijden.

Duurzame landschapontwikkeling?

Een onzorgvuldig gebruik van populaire begrippen als biodiversiteit, verbindingzone, stapsteen en duurzame landschapontwikkeling kan eveneens een gevoel geven van vervreemding. We willen de werkelijkheid ordenen en begrijpen om situaties te kunnen verbeteren, maar als we dat te gretig doen, bijvoorbeeld door populaire begrippen te pas en te onpas te gebruiken, raken we het zicht op die werkelijkheid juist kwijt. Onder tijdsdruk grijpen we meteen naar het concept, waardoor het unieke van de situatie ons ontgaat. Gebruikte begrippen zijn vaak niet eenduidig. Dit geldt zeker voor het begrip 'duurzame landschapontwikkeling'. Je leest wel eens, met een mooie volzin, dat de natuur kan meegroeien met het landgebruik en dat ecologische netwerken kunnen veranderen zonder dat de natuurpotentie verloren gaat. En dat flexibele landschapsstructuren zouden kunnen worden gepland zonder dat kennis over ecologische processen is vereist. Echter, voor zover dergelijke plannen al kunnen worden gerealiseerd kan lang niet altijd worden gegarandeerd dat de natuurpotentie behouden blijft. Zo zal de natuurkwaliteit van een oude houtwal niet kunnen worden vervangen door een nieuwe houtwal aan te leggen, omdat slechts een deel van de karakteristieke

Cartoon: Jos Collignon

soorten er zich op afzienbare termijn zal kunnen vestigen. Wij weten dat eigenlijk wel, maar het is de vraag of landinrichters dat ook beseffen.

De stelling dat landschapsplannen kunnen worden gerealiseerd met behoud van natuurpotentie suggereert dat ontwikkelingen kunnen worden beheerst, zowel wat betreft de inrichting als wat betreft het gebruik. De illusie dat exacte prestaties geleverd en in praktijk gebracht kunnen worden, heeft een bijzonder grote marktwaarde, ook waar dat bij nader inzien op misleiding berust. Ondanks het streven om landschapskwaliteit te behouden hebben veel gemengde agrarische bedrijven plaats gemaakt voor gespecialiseerde, niet-grond gebonden bio-industrie bedrijven met funeste gevolgen voor natuur en landschap. Veel boeren zijn vervreemd van het eigen vee en vervreemd van het eigen land. Deze vervreemding wordt nog eens extra geaccentueerd door de loopstallen te omplanten met soorten die afkomstig zijn van een ander continent.

Streekvreemde elementen kunnen we ook af en toe in natuurgebieden aantreffen. Zo kunnen we schelpen gaan zoeken op de fietspaden van de Dwingeloose heide. Ook dat geeft een gevoel van vervreemding.

Virtuele groene ruimte

Een gevoel van vervreemding kunnen we ook krijgen bij het beoordelen van een virtuele groene ruimte. Met computeranimatie kun je iemand door een virtueel landschap (of bos) laten lopen en vragen om het te beoordelen op een aantal kwaliteitskenmerken. Analyse van de oordelen van een groot aantal ondervraagden geeft zicht op wetmatigheden. Daarvan wordt gebruik gemaakt bij inrichting of beheer. Onderzoekers zullen ongetwijfeld beseffen dat de gepresenteerde werkelijkheid sterk is gereduceerd en dat we bovendien over meer zintuigen beschikken dan alleen onze ogen, maar het is de vraag of mensen die de uitkomsten willen gebruiken dat ook (willen) beseffen. Er wordt een gevoel van nabijheid opgeroepen dat niet echt is:

onze werkelijke ervaringen worden afgetroefd door beeldsensaties. We kunnen nog een stap verder gaan en virtuele beelden presenteren die zijn gebaseerd op gegevens van geografische informatiesystemen. Die beelden kunnen gebruikt worden voor de visualisering van inrichtingsalternatieven van het landschap, wel aangeduid als 'toepassing van GIS-functionaliteit in participatieve processen'. Zo'n aanpak kan wellicht verhelderend werken in een discussie, maar toch bekruipt mij een soort Cartesiaanse twijfel, of eigenlijk een omkering ervan. Immers, René Descartes twijfelde of waargenomen reële beelden virtueel zijn, terwijl wij nu kunnen twifelen of waargenomen virtuele beelden reëel zijn.

Het gevoel van vervreemding zou voor een groot deel kunnen worden voorkomen door beperkingen en onzekerheden van onderzoekresultaten duidelijk in publicaties te vermelden, ook al wil de opdrachtgever dat wellicht liever niet. Bovendien zou het mogelijk moeten zijn om waarnemingen te (laten) doen. Veldonderzoek is weliswaar minder spectaculair dan het lanceren van klinkende concepten en het vergt bovendien aanzienlijk meer werk, maar het brengt ons wel dicht bij de werkelijkheid.

Dr. A.A. Mabelis was vroeger werkzaam bij het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN); thans is hij gastmedewerker van Alterra Research Instituut voor de Groene Ruimte Postbus 47 6700 AA Wageningen e-mail: a.a.mabelis@zonnet.nl

Buiting

Wilhelminaweg 64
NL-6951 BP Dieren

Postbus 98
NL-6950 AB Dieren

Tel.: +31-(0)313-61 90 42
Fax: +31-(0)313-61 91 26

email: bureau@buiting.nl

de schakel tussen wetenschap en praktijk

Ons dienstenpakket varieert van inventarisatie, planvorming, onderzoek, cursussen en advies tot realisatie en directievoering. Al onze opdrachten zijn groen gerelateerd. Wij zijn op dit moment in Nederland en Duitsland actief. **Op onze site kunt u terecht voor informatie over onze kernactiviteiten.**

www.buiting.nl

B u i t i n g

B o s o n t w i k k e l i n g

